

Ksenija Dolinar,

*glavna urednica
Cankarjeve založbe*

POLOŽAJ IN TEŽAVE SLOVENSKE KNJIGE

Kakor povsod na Slovenskem se je v zadnjih petih letih tudi v založništvu in na knjižnem trgu marsikaj korenito spremenilo, nekaj na boljše, nekaj na slabše. Pozitivnih sprememb je bilo veliko: s spodbujanjem zasebne iniciative je nastalo veliko novih, manjših in v nekaterih pogledih okretnejših založb, »stare« družbene pa so po Zakonu o privatizaciji večidel tudi že prešle v zasebno last; vse to je, skupaj s sprostivjo vsakršnih ideološko obarvanih spon nad ustvarjalnostjo, vsaj na začetku dalo knjižnemu trgu novega vetra, izšlo je za naše razmere nenavadno veliko novih naslovov, večja konkurenčnost je prinesla več dinamike in tako naprej. Za zaščito materialne, intelektualne in moralne lastnine avtorjev na knjižnem delu in tudi drugje je bilo na zakonodajni ravni poskrbljeno z novim, evropskim in svetovnim normam prilegajočim se Zakonom o avtorskih in sorodnih pravicah. In še bi lahko naštevati. Med manj simpatičnimi novostmi naj omenim le, da se je tudi davčna zakonodaja poukvarjala s knjigo in jo obremenila s prometnim davkom, kakor se menda za sodobno tržno gospodarstvo spodobi. Pa čeprav v sodobni Evropi, ki je naš vzor, obstaja precej držav, kjer tega davka ne poznajo, med njimi tudi take, kjer je založništvo ena najdonosnejših gospodarskih panog (npr. Velika Britanija).

Vse to pa očitno ni imelo preveč prijaznih posledic za slovensko knjigo in razvoj z njo povezane ustvarjalnosti. Po eni strani verjetno tudi zato, ker se spričo svojega zgodovinsko utemeljenega pietetnega odnosa do nje sami pri sebi nikakor ne moremo sprijazniti s pragmatičnim mišljenjem, da je tudi knjiga blago kot vse drugo in da naj o njeni uspešnosti odloča predvsem trg, kot povsod v razvitem svetu. Trg pa je spet pokazal, da smo Slovenci ob tem, ko smo naposled dobili svojo samostojno državo, očitno izgubili pietetni odnos do svoje knjige in s tem tudi potrebo, da bi jo, zlasti leposlovno, kupovali in jo imeli doma na knjižni polici. Dejstvo je namreč, da so se v zadnjem času naklade slovenskih knjig, zlasti na področju leposlovja, občutno znižale in da kljub temu še v kar lepem številu obtičijo v založniških skladiščih. Dandanes založniki npr. prodamo povprečno samo še po tristo do petsto izvodov naslova iz domače književnosti. Hvala bogu to še ne pomeni, da smo Slovenci knjige nehali tudi brati, saj se po drugi strani v knjižnicah za vse številnejše leposlovne naslove podaljšujejo čakalne dobe (kakor pri zdravnikih), vendar ljudje raje tudi po več mesecev čakajo na kako knjigo, kakor da bi stopili v bližnjo knjigarno in si jo kupili.

To je svojevrsten paradoks in začaran krog hkrati. Začaran krog – bolje spirala – zato, ker manj prodanih izvodov knjige pomeni tiskanje manjše naklade, manjša naklada draži posamezen izvod, kar spet vpliva na manjšo prodajo, potencialni

kupci se zatekajo v knjižnice, te pa spet nimajo sredstev, da bi kupile več izvodov, tako da je prodanih še manj izvodov in se krog sklene pri še nižji nakladi prihodnje knjige... To dejstvo pa ni tako nedolžno, da bi ga lahko odpravili, češ trg je pač pokazal, koliko je kaj vredno. Prvič zato, ker o »vrednosti« in popularnosti knjige ne razsoja zgolj trg, to je število kupcev, ampak predvsem število bralcev, ki niso nujno tudi kupci – nerodno je le to, da jo tisti, ki jo založi, mora prodati, če hoče obstati in založiti naslednjo. Drugič zato, ker neposredno vpliva na položaj slovenskega avtorja in na založniške programe, posredno pa na razvoj ali stagnacijo nacionalne kulture, na sposobnost našega razmišljanja in izražanja v nacionalnem jeziku in s tem na našo nacionalno identiteto. Zato usoda slovenske knjige ne bi smela biti zgolj stvar avtorjev, založb in trga, marveč slehernega državljana in njegovih institucij s parlamentom in vlado vred.

Pomudimo se najprej pri položaju slovenskega avtorja, saj sta njegova in založnikova usoda neločljivo povezani. Na zakonodajno pravni ravni je zanj poskrbljeno, ZASP mu zagotavlja enake pravice, kakor jih imajo avtorji v razvitem svetu. Ko gre za materialno vrednost teh pravic, pa primerjava s svetom odpove. Povsod po svetu namreč tudi tu veljajo tržne zakonitosti, izražene v odstotkih od prodajne cene in števila prodanih izvodov. Predujem, ki ga avtor navadno dobi ob sklenitvi pogodbe, pa znaša okoli 30% pričakovanega deleža ob prvi nakladi. Tako tudi avtor nosi del rizika glede uspešnosti ali neuspešnosti svoje knjige. Zdaj si pa predstavljajte dohodke slovenskega pisatelja, obračunane pod enakimi pogoji pri knjigi, natisnjeni v 500 izvodih, s prodajno ceno okoli 3.000 tolarjev, ki bi se prodajala dve leti, z možnostjo, da kakih 200 izvodov trajno obleži neprodanih. Zato smo se pri nas navadili avtorjev honorar obračunavati po avtorskih polah, se pravi po tarifnih postavkah za količino vloženega dela, ki jih plačamo nekaj vnaprej, dokončno pa ob izidu, pri čemer avtor ne nosi nobenega rizika glede tržne uspešnosti svoje knjige. Tako je naš založnik dvakrat bolj obremenjen kot njegovi kolegi po svetu, in že samo s tem, ko slovensko knjigo kljub vsemu izdaja, ogromno stori zanj in njene avtorje. Pravzaprav je edini, ki sploh kaj stori.

Druga plat medalje je namreč dejstvo, da založbe zdaj nismo več »organizacije posebnega družbenega pomena«, katerih programe je družba po eni strani v skladu s svojimi interesi sicer nadzirala, po drugi pa z ugodnejšimi pogoji podpirala zalaganje knjig in s tem tudi večjo materialno varnost avtorjev, temveč delniške družbe z zasebnimi lastniki, ki jih bolj kot skrb za kulturno in nacionalno identiteto Slovencev ali ideološka čistost zanima donosnost vloženega kapitala. Povsem enako je z založbami po svetu. To pa hočeš nočeš vse bolj odseva tudi v knjižnih programih založb, kjer so zlasti literarna in znanstvena dela slovenskih avtorjev čedalje bolj odvisna od zunanje podpore. Pri tem niti ne gre toliko za to, koliko denarja ima založba. Založba preprosto mora poslovati pozitivno in si ne sme privoščiti previsokih stroškov in prenizke razlike v ceni na izvod izdane knjige, pa tudi prevelikih zalog slabo prodajljivih knjig ne.

K stroškom, ki obremenjujejo knjigo, sodi tudi rabat, od katerega živijo knjigarne. Le-te so se tudi znašle v hudih škripcih, med drugim tudi zato, ker za svoje lokale plačujejo čedalje višjo »tržno« najemnino, promet s knjigo pa upada. Zato njihove zahteve po višjem rabatu, ki tako razburjajo knjigoljubsko javnost, niso tako neupravičene, kakor se zdi na prvi pogled. Višji rabat pa žal prinese tudi višjo ceno knjige in spet smo v našem začaranem krogu.

Tak je delček položaja slovenske knjige s stališča založnice, ki ji je slovenske knjige še kako mar. Ugotovili smo, da res ni preveč prijazen. V precejšnji meri zato, ker ima uveljavljanje enakih tržnih zakonitosti, kakor veljajo za gospodarstvo nas-

ploh in za zalaganje knjig v velikih svetovnih jezikih posebej, pri slovenski knjigi veliko usodnejše posledice. Slovenska knjiga je namreč materialna dobrina, namenjena izključno Slovencem oziroma tistim, ki znajo in razumejo slovenščino, teh je pa samo dva milijona. Ni ji mogoče razširiti trga z izvozom. Zato tudi je tako bistvena komponenta slovenske nacionalne identitete in kot taka ne sme biti samo stvar avtorjev, založnikov, knjigotržcev in kupcev. Menim, da bi država brez posebnih težav lahko več storila zanjo. Pri tem nimam v mislih subvencioniranja, marveč še druge ukrepe, ki jih pozna razviti, tržno naravnan svet, bržkone predvsem zato, ker se mu izplačajo. Naj za sklep navedem samo nekaj takšnih možnosti.

Če kupci knjig že plačujemo prometni davek, bi lahko večji delež tako nabragna denarja namenili knjižnicam, da bi mogle kupiti več izdanih naslovov v več izvodih. S tem bi davkoplačevalcem v vlogi bralcev skrajšali vrste, obenem pa založbam tudi v razmerah, specifičnih za tako maloštevilen narod, omogočili normalno tržno poslovanje. Nakup knjig v knjižnicah ali pomembne izdaje pri založbah bi lahko podprli tudi tako, da bi posameznikom in podjetjem omogočili davčne olajšave za sponzorstvo ali donacije. S tem bi proračun morda izgubil nekoliko sredstev, po drugi strani pa bi se razbremenil številnih obveznosti. Tak način uporabljajo povsod po svetu. Marsikje je tako poskrbljeno za vso kulturno infrastrukturo celih manjših mest. In zadovoljni so vsi, uporabniki, kulturne institucije, donatorji in država. Le-tem zato še na misel ne pride, da bi kaj takega označile kot »nepotrebne izdatke«, olajšave pri individualnih dohodninah pa omejile na samo tri odstotke.